

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Хацадагайтцэнован средняя общеобразовательная школа» Озёрского района

СОГЛАСОВАНО

Рук. Точки роста

Донган Ю. С.
от «31» 08 2023 г.

Молгуш А. В.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

Услугу умураар

Класс: 3, всего 34 часов в год

Учитель: Кучулар С.С., Жааломов О.В., Чарман С.С., Сат А.А.

УЛУСЧУ УЖУРЛАР

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Бо программаны 1-4 класстарга шенелделиг өөрөдөлгө – номчулга ному «Улусчу ужуурларга» даянып ургускан.

Улусчу педагогика амгы национал школань өөрөдөлгө-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазынь кол үндезинин тургузуп, ниити өөрөдөлгө системаларьнда чаа угланыышкын, тускай быжыг турушту ээлеп турар. Чоннуң чаагай чаңчылдары, сагылга ёзулалдары, ужуурлары улусчу педагогиканың кол өзөөн тургуспушаан, өзүп оар салгалдың кижизидилгезиниң депшилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогиканың идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары өг-бүле кижидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Улусчу педагогика дээрги өг-беленин торел-болук улустун болгаш чоннун уруглар кижизидилгезинин дуржулгазы, а этнопедагогика ону шинчилээр эртем. Оон кол сорулгазы-улусчу педагогиканын ужуур-утказын, аргаларын шинчилээри, оон депшилгелиг аргаларын оорөдөлгө-кижизидилгө ажылынга таарыштыр ажыглаары.

Проблемазы: өг-беле, торел-доргул харылзаалары, үндезин ажыл-агый, торээн чер-чурт дугайында айтырыглар, этикет, бойдус ужуурлары, кижинин тура-соруу, сагыш-сеткили, оске чоннарнын культуразы. Бойдуска тыва кижинин хамаарылгазы, тыва кижинин унуш озумелге хамаарылгазы, дириг амытаннарга, куштарга хамаарылгазы, чоннун эскериглерин шын сагып, хайгааралга алынга кижизидер.

Сорулгазы:

-ада-огбелеривистин, чоннун депшилгелиг дуржулгазын уругларга шингээттирери.

-амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлээри.

--уругларны ужуур сагыыр толептиг кижилер кылдыр кижизидери.

--уругларнын чогаадыкчы шинээн сайзырадыры

--уругларнын аналитиктиг болгаш кара угааан-биле бодаар шынарларын сайзырадыры.

Программаның тургузуу:

- а) Бойдус чаялгазы;
- б) Тыва кижинин унуш-озумелге хамаарылгазы;
- в) Чуглуг куштар;
- г) Танды кежи;
- д) Чыл,ай,хонук саналгазы;
- е) Ак-кок хемнин кижилери
- ж) Бойдус магадылалы

Өөреникчилерниң шингээди алып билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарына кол негелделер.

3-ку классты доозуп турар өөреникчилерниң билип алып ужурлуг чүүлдери:

- Бойдуска тыва кижинин хамаарылгазын, чер ужурларын, аржаан ужурларын билири.
- Тыва кижинин унуш-озумелге хамаарылгазы: ыяш ужурларын, Ыдык ыяштарга чалбарыгларны, Тыванын чем унуштерин билири.
- Дириг амытаннарга, куштарга хамаарылгазын билири.
- Чыл, ай, хонук саналгазын билири.
- Сугнун кижиге ажык-дузазын, камнаарын билири.
- Чоннун эскериглерин шын сагып, хайгааралга алып билири.

3 класска «Улусчу ужурлар» деп эртемниң материал-техниктиг хандырылгазы

Ук эртемни өөредип турда, албан турар ужурлуг чуулдар:

1. Чогаалдарның сөзүглелдериниң экземплярлары четче санныг турар ужурлуг.
2. Эге школаның библиотеказының фондузунга албан турар ужурлуг документилер болгаш номнар:

- «Улусчу ужурлар» деп эртемге хамаарышкан нормативтиг документиленер;
- авторлуг программалар;
- Тыва Республиканын өөредилге болгаш эртем яамызының сумелээн өөредилге номнары болгаш оларның даңзызы;
- өөреникчилер-биле ажилдап тургаш, ажыглаар янзы-буру карточкалар;
- дузалал литература (справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар дээш оон-даа өске).

Амгы уениң негелдези-биле турар ужурлуг чуулдер:

- өөредилге-техниктиг херекселдер;
- янзы-буру көргүзүг материалдары (электроннуг таблицалар)
- мультимедийлиг компьютер;
- мультимедиолпроектор;

Ооредилге-тематиктиг планнаашкыны

3класс (34 шак) неделяда 1 шак

№	Шагы	Тема	Сорулгазы	УУД өөредилгениң тускайлаң кылдыныглары болгаш баш бурунгаар планнаан түңнелдери (предметтиг, метапредметтиг (оске эртемнер-биле холбаазы),бот-хууда билиглери)	Эрттирер хүнү	
					план	факт
Кижиге болгаш бойдус чаялгазы.						
1	1	Бойдуска тыва кижиниң онзагай хамаарылгазы. «Итпиктин ыры» сөзү Ч.Кара-Күскенин, аялгазы С.Базыр-оолдуу.	Тыва кижиге бойдус-биле тудуш, ол кижини тынгарар, чемгерер ,хепкерер деп чувени билиндирери. Ырны чүгле дыңнаар эвес, а ону медресе, чүңүң дугайында бижээнин өөреникчилерге чедирер	Бойдуска хамаарышкан ужурларны улустун аас чогаалындан билип алыры. Ырны аянныг, бедик көдүрлүүшкүңнүг ырлаары.		
2	1	Чер ужурлары. Чуваш улустун тоолу «Алдын доозун»	Черге тыва кижиге кончуг камныг, ону кайы-хамаанчок кергетпес чораан деп ооредир.	Черге хамаарышкан улусчу ужурларны билип алыры. Номчаан тоолунун утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.		
3	1	Аржаан ужурлары.	Аржаан тыва кижиге ыдыктыг, сүр-күчүлүг, кижиге секпереп, аарыын эмнедип алыр чүүл дээрзин билиндирер.	Аржаанга кандыг ужурлар сагырын билири. Бодунун бодалын чугаалап, амыдырал-биле холбаары.		

4	1	Тоожудан үзүндү «Танды – Уула»	Танды-Уула Тывада онзагай черлернин бирээзи деп билиндирер.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.		
5	1	К.Дасык «Төрээн суурум онзагай черлери» А.Конгар «Кызыл-Мажалык», «Ак-Довурак»	Бодунун төрөөн черинге ынак кылдыр кижизидер.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Бодунун төрөөн черин чугаалап, эштеринин чугаазын дыннап амыдырал-биле холбаары.Шүлүктү аянынг номчууру		
6	1	Ыры «Хөндергейим» Сөзү:М Дугаржап, аялгазы:А Лаптан	Ырының сөзун өөредир.Ырыны ырладыр.Төрөөн черинге ынак болурун кижизидер.	Ырыны аянынг. көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
7	1	Тываның каас-чаражы. С.Бүрбээ «Бедик даглыг мээн чуртум»	Тываның географтыг талаларын,кандыг онзагай черлерин барын билип алыр.	Шүлүктү аянынг номчуп, оон утказын дамчыдып билири. Номчаан чуулунун утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.		
8	1	Бойдус халаптары.	Бойдуста кандыг халаптар барын,оон канчаар чайлаарын өөредир	Бойдус халавының болу бээр ужуру болгаш уржуу чул дээрзин ханы билири.		
			Тыва кижининг үнүш-өзүмелге хамаарылгазы.			
9	1	Онза ырлыг ураанхайлар (тоолчургу чугаа)	Хөөмей,сыгыт,каргыраа элдеп кайгамчыг чоннун ырызы деп билиндирер	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.Тоолчургу чугааны эдерти чугаалап билири.		
10	1	Ыяш ужурлары.Ыдык ыяштар.Тел ыяшка чалбарыг.Бай ыяшка чалбарыг.Хам дытка чалбарыг.	Ыяш-дириг өзүмел,Ыдык ыяш деп чул дээрзин билиндирер.Ыдык ыяштарның хевирлерин болгаш ужурларын билип алырынга өөредир.	Ыдык ыяштарның хевирлерин болгаш ужурларын билири. Ыдык ыяштарга чалбарыгны аянынг номчуп ,чугаалап билири.		
11 - 12	2	Тараа. (тоолчургу чугаа) Салгын кыйгылары.Тываның чем үнүштери.	Тарааның тывага тыптып келгениниң дугайында тоолчургу чугааны номчууру.Тыва Республиканың девискээринде чеже хире чем үнүштер өзүп турарын өөредир	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.Тоолчургу чугааны эдерти чугаалап билири. Эм унуштерниң шынарларын шингээдип алыры.		

13	1	“Чыжырганам чараш” СозуЧ.Кара- Куске,аялгазы:Д Шактар	Чыжырганада кандыг шынарлар барын өөредир.Ырыны ырладыр.	Утказын билип алыры.Ырыны аянныг көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
			Чүглүг куштар			
14	1	Куштар дугайында. Ыры «Айлан-кужум»	Чериниң аайы-биле куштар аңгы бөлуктерге чарлып турарын өөредир.Куштарның медээлерин билип алыр.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Куштарны камгалаарын билири. Ырыны аянныг, көдүрлүүшкүннүг ырлап билири.		
15	1	Куштар –медээчилер. Ыры “Бора-Хөкпеш”Созу:Э Кечил-оол, аялгазы:С.Бюрбээ	Куштарның медээлерин билип алыр.Ырыны ырладыр	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Куштарны камгалаарын билири. Ырыны аянныг көдүрлүүшкүннүг ырлап билири		
16	1	Ыдык сурлуг куштар.Камгалалдыг куштар.	Кандыг куштарны ыдык сурлуг дээрзин база Кызыл дептер деп чул деп чувени билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Камгалалдыг куштарны танып аттарын шээжилээ-биле билири.		
17- 18	2	Дуруяалар-эжеш куштар.Ыры “Эглип келир куштарым” Куу куш (тоолчургу чугаа)	Дуруяалар чуге эжеш куштар дээрзин номчуп билиндирер. Ырыны ырладып өөредир.	Сөзүглелге хамаарышкан амыдыралдан болуушкуннарны аңгылап, чижек кылдыр бээри.Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр.		
			Танды кежи			
19	1	Тываның ан-мени. Ыры «Койгунак»	Тывада кандыг аңнар барын база оларның кижилерге ажык-дузазы. Ырыны ырлап өөредир.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири. Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыры.		
20	1	Анчы кижиниң сагыыр ужурлары. Ыры «Диинчигеш»	Аңчы кижиниң сагыыр ужурларын билиндирер. Ырыны ырлап өөредир	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири. Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр.		
21	1	Анчынын чалбарыы.Танды Ээзинин чагыы.	Чалбарыгны аянныг номчуп билирин чедип алыр.Тоолчургу чугааны номчуп утказын билип алыр.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, медреселдиг номчуп билири.Утказын эдерти чугаалаары.		

22	1	Джуна Давиташвили «Жил охотник»	Шүлүктү аянынг номчуп билирин чедип алыр.	Шүлүктү аянынг, бедик көдүрлүүшкүннүг номчууру.		
			Чыл, ай, хонук саналгазы.			
23	1	Чыл календары.	Тыва чоннуң чыл календарын таныштырар.	Бодунуң өг-бүлезининг кежигүннерининг төрүттүнген чылдарының аттарын тодарадып билири.		
24	1	Ай санаашкыны.	Ай санаашкыны дорт болуктен тургустунган деп чувени билиндирер.	Шагаа деп состунг утказын билири.		
25	1	Хүн дугайында.	Хүн-бойдустунг чайлгазы. Хүнге тыва улустунг хамаарылгазы ыдыктыг деп чүүлду билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Утказын эдерти чугаалаары.		
26	1	Хүн дуртунун санаашкыны.	Тыва улустунг хун дуртун санаары бир ангы. Хун дуртун алды бөлүккө хуваарын өөредир.	Хүн дуртунуң бөлүктерин билири. Хүн дуртунуң бөлүктеринге дүүштүр амгы үени илередип билири.		
			Ак-көк хемнин кижилери.			
27	1	Суг-амыдыралдың судалы.	Сугнуң ажык-дузазы. Сугну тывалар шаандан тура унелеп, ыдыкшыдып келгенин билиндирер.	Номчаан чүүлүнүң утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Бодунун торээн черинде кара сугларны камнап, камгалап билири.		
28	1	Ыры «Арыкчыгаш» Сөзу: Э.Кечил-оол, аялгазы: С.Базыр-оол	Ырыны ырлап өөредир	Ырыны ырлап билири. Утказын билип алыр		
29	1	Тоолчургу чугаалар “Сут-Хөл”, “Тере-Хөл”	Тоолчургу чугааларны шын меделдиг номчулгазын чедип алыр.	Тоолчургу чугааларда аянынг номчуп, утказын дамчыдып билири.		
30	1	Тоолчургу чугаа “Бии-Хем”	Бии-Хемни Чуге канчап ынчаар адай бергени. Тоолчургу чугааны шын меделдиг номчулгазын чедип алыр	Тоолчургу чугааны аянынг номчуп, утказын дамчыдып билири		
31	1	Чаашкын чагдырары. (Кыйгы)	Тывалар чаашкын чагдырарда кандыг кыйгы салырын билип алыр.	Кыйгыны аянынг, тода, ыткыр номчуп билири. Утказын билип алыры.		
			Бойдус магадылалы.			
32	1	Чоннун эскериглери.	Чоннун кандыг эскериглери барын билиндирер.	Номчаан чуулунунг утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири. Чоннун эскериглерин амыдыралга ажыглап өөренири.		

33	1	Бойдус камгалалы.	Бойдусту камгалаары-кижи бүрүзүнүн хамааты хүлээлгези деп чүүлдү ооредир.	Номчаан чүүлүнүн утказын ханы билип, меделдиг номчуп билири.Бойдусту камгалаарын амыдыралга ажыглап билири.		
34, 35	2	Ыры “Дуруя” Сөзу Ш.Суван,аялгазы В.Тока Туннел кичээл	Ырынын сөзун өоредир. Ырыны ырлап өоредир	Ырыны ырлап билири.Утказын билип алыр.		

АЖЫГЛААН ЛИТЕРАТУРА

1. Тыва Республиканың ниити өоредилгезинин куруне стандартының национал-девискээр кезээ. Национально-региональный компонент государственного стандарта общего образования Республики Тыва. - Кызыл: Тув. кн. изд-во, 2006. - С. 38-43.

2. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования / М-во образования и науки Рос. Федерации. - М.: Просвещение, 2010. - 31 с. - (Стандарты второго поколения).

Курстун ажылчын программазын Г.Д. Сундуйнун «Улусчу ужурлар» 3-4 класстарга ооредилге номунга таарыштыр 1 чылдга тургускан.Неделяда 1 шак,Чылда 34 шак.

